

IV. ŠEIMOS TEISĖ

BAŽNYČIOS (KONFESIJŲ) NUSTATYTA TVARKA SUDARYTŲ SANTUOKŲ KELIAS Į PRIPAŽINIMĄ

Doc. dr. Kazys Meilius

Doktorantas Gediminas Sagatys

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 45 93
Elektroninis paštas stcpk@ltu.lt

*Pateikta 2002 m. sausio 24 d.
Parengta spausdinti 2002 m. birželio 4 d.*

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros profesorius
hab. dr. Pranciškus Stanislovas Vitkevičius ir šio fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros
docentas dr. Leonas Virginijus Papirtis*

S a n t r a u k a

Bažnytinė santuokos sudarymo forma Lietuvoje turi galias istorines šaknis. Atkūrus nepriklausomybę, ji buvo pripažinta konstituciniu lygiu: 1992 m. spalio 25 d. priimtoje Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta, jog valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją. Tačiau tik praėjus beveik 9 metams po Konstitucijos įsigaliojimo, įstatymu buvo detalizuota šios nuostatos įgyvendinimo tvarka. Naujojo Civilinio kodekso III knygoje „Šeimos teisė“ reglamentuojamos bažnytinės santuokos sudarymo sąlygos, įtraukimo į oficialią valstybinę apskaitą tvarka, teisiniai padariniai bei kiti svarbūs klausimai. Be to, įstatymo leidėjas išplėtė pačią „bažnytinės santuokos“ sampratą, oficialiai pripažindamas pagal visų dešimties Lietuvoje įregistruotų bei valstybės pripažintų konfesijų vidaus (kanonų) teisės nustatytas procedūras sudarytas santuokas. Tačiau net ir įsigaliojęs civilinis kodeksas toli gražu ne visada duoda vienareikšmišką atsakymą į visus klausimus, susijusius su bažnytinės santuokos institutu. Atsižvelgiant į tai, jog Lietuvoje vis dar gyva dvigubos santuokos registracijos tradicija (t. y. santuoka labai dažnai registruojama tiek Katalikų Bažnyčioje, tiek civilinės metrikacijos įstaigoje), straipsnyje siekiama paneigti neretai kylantį tokios santuokos dualizmo išpūdį, išaiškinant bažnytinės ir civilinės santuokos atribojimo kriterijus. Straipsnyje keliamas klausimas, ar visais atvejais teismai turėtų vienodai vertinti iš bažnytinės bei civilinės santuokos kylančius teisinius santykius. Autorių nuomone, pasirinkdami bažnytinę santuoką, sutuoktiniai išpareigoja laikytis ne tik pasaulietinės teisės (visų pirma šeimos teisės) normų, bet ir Bažnyčios vidaus (kanonų) teisės nustatytų taisyklių. Vadovaujantis šia pozicija, straipsnyje keliamas bylų dėl bažnytinės santuokos nutraukimo bei jos pripažinimo negaliojančia jurisdikcijos klausimas.

1992 m. spalio 25 d. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurios 38 straipsnio 4 dalis nustato, jog „valstybė registruoja santuoką, gimimą ir mirtį. Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“ [1]. Dalinį atsakymą į tai, kas slypi po šia norma, davė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1994 m. balandžio 21 d. nutarimu pripažinęs, kad tuo metu galiojusio Santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio nuostata, jog „pripažįstama tikrai santuoka, sudaryta valstybiniuose civilinės metrikacijos organuose“, bei 12 straipsnio nuostata, jog „sutuoktinių teises ir pareigas sukuria tikrai santuoka, sudaryta valstybiniuose civilinės metrikacijos organuose“, prieštarauja minėtajai Konstitucijos 38 straipsnio 4 daliai [2].

Tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas išsprendė ir kitą svarbų klausimą, teisi-
nių pasekmių požiūriu atribodamas civilinės metrikacijos organuose neįregistruotas bažnyti-

nes santuokas, sudarytas iki ir po Konstitucijos įsigaliojimo. Teismas konstatavo, jog „Konstitucijos 38 straipsnio ketvirtosios dalies nuostata, kad „Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“, negali būti taikoma įteisinti bažnytinei santuokai, sudarytai iki Konstitucijos įsigaliojimo, t. y. iki 1992 m. lapkričio 2 d. Jeigu iki šios datos santuoka nebuvo įregistruota valstybinėse civilinės metrikacijos įstaigose, kaip tai buvo nustatyta Santuokos ir šeimos kodekso normose, tai ji netapo juridiniu faktu ir nesukėlė jokių teisinių pasekmių, nes pagal anksčiau galiojusius įstatymus jų negalėjo sukelti. Jeigu Konstitucijos normos apimtų anksčiau atsiradusius faktus, neturėjusius teisinės reikšmės, būtų išplečiama teisinio reguliavimo sfera – teisės normų galiojimas nukreipiamas atgal. Tai prieštarautų bendram teisės principui „įstatymas atgal negalioja“. Konstitucijos 38 straipsnio ketvirtosios dalies nuostata, kad „Valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją“, įsigaliojo kartu su Konstitucija ir grįžtamosios galios neturi. Ši Konstitucijos nuostata reguliuoja dabartinius ir būsimus teisinius santykius, t. y. pripažįsta bažnytinę santuokos registraciją tik po 1992 m. lapkričio 2 d.”.

Taigi Konstitucinis Teismas pripažino, jog tiek valstybinė, tiek bažnytinė santuokos registracija (jei ji atlikta įsigaliojus Konstitucijai) yra savarankiški juridiniai faktai, sukeltiantys analogiškas teises pasekmes. Pažymėtina, kad jau tuomet tapo akivaizdu, jog bažnytinės santuokos institutas reikalauja detalesnės teisinės reglamentacijos. Nutarime buvo pabrėžta, kad „valstybė įstatymu turėtų nustatyti aiškią ir nuolatinę bažnytinės santuokos registracijos oficialios apskaitos, šios santuokos pagrindu atsiradusių teisinių pasekmių realizavimo, ginčų dėl jų sprendimo tvarką”.

Šiuos Konstitucinio Teismo iškeltus moralinius imperatyvus įstatymo leidėjas įgyvendino naujajame Civiliniame kodekse. Civilinio kodekso III knygos „Šeimos teisė“ 3.24–3.25 ir 3.304 straipsniuose detalizuojamos Konstitucijos 38 straipsnio 4 dalyje numatyta bažnytinės santuokos sudarymo ir registracijos sąlygos bei valstybinio pripažinimo tvarka. Civilinio kodekso 3.24 straipsnis nustato:

1. Bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka santuoka sudaroma pagal atitinkamos religijos vidaus (kanonų) teisės nustatytą procedūrą.

2. Santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka sukelia tokias pat teises pasekmes kaip ir santuokos sudarymas civilinės metrikacijos įstaigoje, jeigu:

- 1) nebuvo pažeistos šio kodekso 3.12–3.17 straipsniuose nustatytos santuokos sudarymo sąlygos;
- 2) santuoka buvo sudaryta pagal Lietuvos Respublikoje įregistruotų ir valstybės pripažintų religinių organizacijų kanonų nustatytą procedūrą;
- 3) santuokos sudarymas bažnyčios (konfesijų) nustatyta tvarka buvo įtrauktas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje šios knygos nustatyta tvarka [3].

Žvelgiant į šią normą, norisi pateikti keletą pastabų. Visų pirma akivaizdu, jog Civiliniame kodekse, detalizuojant konstitucinę nuostatą dėl bažnytinės santuokos valstybinio pripažinimo, plečiamai traktuojama pati bažnytinės santuokos samprata: tokia pati teisinė reikšmė suteikiama ne tik pagal Katalikų Bažnyčios, bet ir pagal kitų įregistruotų bei valstybės pripažintų konfesijų, kurių Lietuvoje yra net dešimt¹, vidaus (kanonų) teisės nustatytas procedūras sudarytoms santuokoms. Toks įstatymo leidėjo žingsnis atspindi fundamentalių Konstitucijos principų, visų pirma teisės laisvai reikšti savo pažiūras, tikėjimo laisvės, visų asmenų lygybės prieš įstatymą ir daugelio kitų principų dvasią. Be to, vien Katalikų Bažnyčios išskyrimas šiuo atveju sunkiai derintųsi su Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalies norma, nustatančia, jog Lietuvoje nėra valstybinės religijos [1].

Antra, aiškinant Civilinio kodekso 3.24 straipsnio 2 dalį izoliuotai, gali susidaryti įspūdis, jog bažnytinės santuokos teisinių pasekmių atsiradimą susiedamas su privalomu šios santuokos įtraukimu į oficialią apskaitą, įstatymo leidėjas pernelyg susiaurino pačią konstitucinę nuostatą, jog „valstybė pripažįsta ir bažnytinę santuokos registraciją” (38 str.). Šį įspūdį

¹ Pagal Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 5 straipsnį, valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų [4]. Be to, 2001 m. liepos 12 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-464 valstybės pripažinimas suteiktas ir Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai.

dar labiau sustiprina jau minėtas Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame Teismas, vertindamas tuo metu galiojusią laikinąją bažnytinės santuokos oficialios apskaitos tvarką, pabrėžė, jog „ne „perregistracija“, o santuokos registracija (valstybinė ar bažnytinė) yra santuokos teisinių santykių ir su jais susijusių teisių ir pareigų pradžia“¹.

Vis dėlto, mūsų įsitikinimu, tokiems būgštavimams nėra pagrindo: taikant sisteminį teisės normų aiškinimo metodą, akivaizdu, jog privalomo sudarytos bažnytinės santuokos įtraukimo į oficialią apskaitą, negalima tapatinti su jos „perregistracija“ ar nauja registracija. Civilinio kodekso 3.23 straipsnio 2 dalyje teigiama, jog „santuokos akto įrašas **ir jo pagrindu** (aut.) išduotas santuokos liudijimas yra santuokos įrodymas“ [3]. Ši norma leidžia daryti išvadą, jog sudarantys santuoką asmenys turi teisę pasirinkti, kokio santuokos akto įrašo (bažnyčios (konfesijos) ar civilinės metrikacijos įstaigos) pagrindu jiems turėtų būti išduodamas santuokos liudijimas, o jį išduodanti civilinės metrikacijos įstaiga visais atvejais turi atsižvelgti į sutuoktinių valią. Privalomas įtraukimas į valstybinę apskaitą – ne kas kita, kaip sutuoktinių valios, gyvenant bažnytinėje santuokoje, naudotis civilinių įstatymų garantuojamomis teisėmis ir pareigomis, realizavimas. Taigi, teisiu požiūriu santuoka yra arba bažnytinė, arba civilinė, atsižvelgiant į tai, kokio santuokos akto įrašo pagrindu – bažnyčios ar civilinės metrikacijos įstaigos – yra išduodamas santuokos liudijimas.

Bažnytinės (konfesinės) santuokos privalomas įtraukimas į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje bei vieno pavyzdžio santuokos liudijimo išdavimas, kaip ir civilinės santuokos registracijos atveju, nėra bandymas dubliuoti šias santuokas ar bereikalingas biurokratizmas. Tai ne tik padeda visos valstybės mastu vesti vienodą santuokų apskaitą, t. y. patenkinti valstybės interesus statistikos srityje, bet ir užkerta kelią galimiems santuokos sudarymo sąlygų (pvz., monogamijos, santuokinio amžiaus, veiksnio ir kt.) pažeidimams. Tais atvejais, kai sutuoktiniai pasirenka bažnytinės (konfesinės) santuokos registracijos formą, jų santuoka laikoma sudaryta nuo santuokos akto įrašo momento atitinkamoje konfesinėje institucijoje, o ne nuo jos įtraukimo į oficialią apskaitą ar santuokos liudijimo išdavimo dienos. Apie tai pažymima ir pačiame santuokos liudijime, būtinai nurodant, kokiu: valstybinės ar bažnytinės (konfesinės) santuokos pagrindu jis išduodamas.

Tiesa, Civilinio kodekso 3.304 straipsnio 3 dalyje numatyta išimtis, nustatanti, jog atitinkamos religinės organizacijos atstovui per 10 dienų po santuokos sudarymo bažnyčios nustatyta tvarka, nepateikus nustatytos formos pranešimo apie santuokos įregistravimą bažnyčioje, santuoka laikoma sudaryta nuo tos dienos, kai ji buvo įtraukta į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje [3].

Seimo Teisės departamentui svarstant Civilinio kodekso projektą kilo abejonių dėl šios normos neapibrėžtumo. Iš tiesų, kadangi pagal Civilinio kodekso 3.304 straipsnio 1 dalį, pareiga pranešti apie bažnytinės santuokos sudarymą tenka atitinkamos konfesijos įgaliotam asmeniui, gali būti taip, kad santuoką sudarę asmenys nežinos ir negalės žinoti, kad minėta pareiga neįvykdyta ar netinkamai įvykdyta, todėl neaišku, kas ir kokia tvarka atsako už iš to kilusias pasekmes ir kaip tokiais atvejais sprendžiami ginčai [5]².

¹ Įdomu pažymėti, jog bažnyčioje sudaryta santuoka kai kuriais atvejais (*ex gravi et urgenti*) netgi gali būti neužregistruota, arba jos sudarymas „slaptas“ (kan. 1130-1133); sudarius tokią santuoką pažymima specialiame registre ir saugoma slaptame kurijos archyve. Galima paminėti klasikinį atvejį, kuris buvo aprašytas Benedikto XIV enciklikoje *Statis vobis* (1741): du asmenys daugelį metų gyveno konkubinate, tačiau aplinkiniai juos laikė teisėtais vyru ir žmona, tokiu atveju viešas bažnytinės santuokos sudarymas galėtų sukelti viešą papiktinimą su neigiamomis pasekmėmis patiems sutuoktiniams. Kiti galimi atvejai: neteisėtas tėvų pasipriešinimas, perdėtas požiūris į socialinių sąlygų skirtumus, pasaulietinių įstatymų draudimai. Be to, būtina sąlyga yra tai, kad tokios santuokos išviešinimas sukeltų žalingas moralines ar ekonomines pasekmes sutuoktiniams ar net tretiesiems asmenims, ypač jų šeimoms. Šitokioms santuokoms sudaryti būtinas Vietos Ordinaro leidimas (kan. 1130). Iš to darytina išvada, jog tokios santuokos įtraukimas į valstybės registrą gali būti atliktas bet kuriuo metu pageidaujant bent vienam sutuoktiniui ir neprieštaraujant kitam.

² Tai, jog aptariamoji norma nėra visiškai tobula, liudija ir Katalikų Bažnyčios pasipriešinimas jos įtraukimui į civilinės metrikacijos mechanizmą, bei jau žengtas Lietuvos Respublikos Vyriausybės žingsnis siekiant kompromiso. 2001 m. liepos 11 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų konferencijos susitarime „Dėl Katalikų bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą“, akivaizdžiai nukrypstama nuo CK nuostatų, pranešimo apie Bažnyčioje sudarytą santuoką pareigą perkeliant patiems sutuoktiniams [6].

Visiškai tikėtina, jog tokiu būdu praktikoje gali kilti sunkumų, nustatant momentą, nuo kurio bažnytinė santuoka laikoma sudaryta, pavyzdžiui, kai vienas iš sutuoktinių miršta, nepraėjus 10 dienų nuo santuokos sudarymo bažnyčioje, nespėjus duomenų apie santuoką įtraukti į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje. Mūsų nuomone, tokiu atveju minėtoji santuoka vis dėlto turėtų sukelti teises pasekmes nuo jos sudarymo bažnyčioje dienos, nes bažnytinė santuoka yra galiojanti arba negaliojanti nuo jos sudarymo momento ir santuoka negali būti sudaroma *sub conditione de futuro* (kan. 1102).

Įsigaliojus naujamam Civiliniam kodeksui, neabejotinai svarbus išlieka bažnytinės santuokos teisinių pasekmių klausimas. Per beveik penkis kodekso galiojimo mėnesius, vien Vilniaus Civilinės metrikacijos įstaigoje į apskaitą įtrauktos 182 bažnytinės santuokos. Per tą patį laikotarpį įregistruotos 749 civilinės, arba valstybinės, santuokos. Įstatymas deklaruoja, jog tinkamai sudaryta bažnytinė santuoka sukelia tokias pačias teises pasekmes, kaip ir valstybinė santuoka, sudaryta civilinės metrikacijos įstaigoje (CK 3.24 str. 2 d.). Tačiau ar visais atvejais vienodai vertintini iš bažnytinės ir valstybinės santuokos registracijos kylantys teisiniai santykiai? Štai, pavyzdžiui, visi mes žinome, kad Katalikų Bažnyčios kanonuose, kitaip nei pasaulietinėje teisėje, sprendžiami santuokinio ryšio pasibaigimo bei naujos santuokos sudarymo klausimai¹.

Čia reikėtų prisiminti ir Aukščiausiojo Teismo 2000 m. balandžio 19 d. nutartimi jau sukurtą precedentą, kai Teismas, tiesa, remdamasis tuomet galiojusi Santuokos ir šeimos kodeksu, konstatavo, jog teismams ginčai dėl bažnytinės santuokos pripažinimo negaliojančia yra nežinybingi, o tokie klausimai gali būti išspręsti tik vyskupijos bažnytinio teismo, vadovaujantis kanonų teisės normomis [7]. Akivaizdu, jog ir naujasis civilinis kodeksas, kurio 3.26 straipsnio 1 dalis numato, kad sudarę santuoką (tiek civilinę, tiek bažnytinę – *aut.*) sutuoktiniai įgyja šioje knygoje numatytas teises ir pareigas, palieka peno diskusijoms dėl tinkamiausios bažnytinės santuokos pripažinimo negaliojančia ar jos nutraukimo bylų jurisdikcijos. Išties nelengva rasti vienareikšmišką atsakymą į tai, koks teismas: pasaulietinis ar bažnytinis turėtų spręsti minėtus klausimus. Nesant aiškios ir autentiškos tarptautinės sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Lietuvos valstybės teisinių aspektų interpretacijos, šiandien sunku galutinai pasakyti, kiek sprendžiant santuokines bylas yra kompetentingi civiliniai ir kiek bažnytiniai teismai. Ar pasaulietiniams teismams ėmus spręsti bylas dėl bažnytinės santuokos pripažinimo negaliojančia bei dėl jos nutraukimo tai nebūtų nepateisinamas pasaulietinės teisės veržimasis į tam tikra prasme savarankišką kanonų teisinę sistemą? Antra vertus, jeigu civiliniai teismai atsisakytų nagrinėti bažnytinių santuokų nutraukimo ar pripažinimo negaliojančiomis bylas, pripažįstant išimtinę bažnytinių teismų jurisdikciją, tektų spręsti kitas atsirandančias problemas, būtent: kas apmokėtų bažnytinių teismų darbą, ar netaptų bažnytiniai teismai valstybės įrankiais ir panašiai. Akivaizdu, jog atsakymas į šiuos klausimus akivaizdžiai reikalauja civilinės (šeimos) teisės specialistų ir bažnyčios atstovų dialogo ir sutarimo.

Visiškai suprantama, kad jeigu patiems sutuoktiniams nieko nebereiškia šeima bei sudarytos santuokos sakramentališkumas, jie nevaržomai pasirenka tokį gyvenimo būdą, kuris jiems labiau priimtinas. Juk nei santuokos amžinumo, nei santuokos kaip vienintelio legalaus lytinio gyvenimo pradžios pagrindo idėjų jau nerastume daugelio pasaulio šalių teisinėse santuokos definicijose [8, p. 26]. Taigi akivaizdu, jog valstybė nepripažįsta santuokos neišardomumo. Todėl sutuoktiniai (vienas iš jų) ar kiti Civiliniame kodekse numatyti asmenys kreipiasi ne į bažnytines teismines institucijas, kurios nepripažįsta *divortio*, o civilines (teismą), kurios sudaro sąlygas jiems gyventi pagal civilinės teisės normas (nutraukia santuoką ar pripažįsta ją negaliojančia, išsprendžia turtinius, nepilnamečių vaikų išlaikymo, gy-

¹ Kanonų kodeksas numato *separatio* su ryšio nutraukimu – tai reti, ypatingi ir specifiniai atvejai (kan. 1141–1150) ir *separatio*, nenutraukiant santuokinio ryšio (kan. 1151–1155) Be to, bažnytiniai teismai turi teisę, kodekse numatytais atvejais, paskelbti santuoką negaliojančia; tokiu atveju, jei nėra kitų kliūčių, duodamas leidimas sudaryti kitą santuoką, nes pirmoji būna paskelbta negaliojančia ir išnyksta santuokinio ryšio kliūtis. Kanonų teisėje *separatio* ir *divortio* yra skirtingi dalykai. Pirmu atveju kanonų teisė numato atvejus, kada galima separacija, tuo tarpu *divortio* kanonų teisėje iš viso nėra.

Tradicinės Vakarų teisinės sistemos požiūriu, buvo privaloma arba bažnytinė santuoka, arba privaloma civilinė santuoka; be to, civilinės santuokos forma kartais tapdavo fakultatyvine [13].

venamosios vietos nustatymo ir kitus klausimus). Nors civilinės teisės požiūriu toks teismo sprendimas ir sukels atitinkamas teises pasekmes, jį greičiau galima būtų laikyti tik formaliu įrašo apie bažnytinės santuokos įtraukimą į apskaitą civilinės metrikacijos įstaigoje panaikinimu ar pripažinimu negaliojančiu, nes santuokos akto įrašas atitinkamame bažnyčios registre, kurio pagrindu buvo išduotas santuokos liudijimas, lieka galioti, jeigu santuoka nėra pripažinta negaliojančia bažnytinio teismo¹.

Bažnytinės teisės, nepripažįstančios *divortio*, požiūriu, gali kilti klausimas, ar likus galioti bažnytinei santuokai neatsiranda monogamijos principo pažeidimas, kai pagal kanonų teisės normas galiojant vienai santuokai (bažnytinei santuokai) yra suteikiamas leidimas sudaryti naują (civilinę) santuoką. Tokiu atveju peršasi mintis, kad su vienu asmeniu galima gyventi bažnytinėje santuokoje, su kitu civilinėje. Antra vertus, ta pati Katalikų Bažnyčia, pabrėžianti jog sakramentinė santuoka yra viso gyvenimo įsipareigojimas, vis dėlto pripažįsta, jog kai kurios susituokusios poros iš tikrųjų nuo pat pradžios nėra pajėgios išplėtoti ar išlaikyti sąjungą per visą gyvenimą. Todėl Katalikų Bažnyčios teisės kodeksas numato nemažai pagrindų, kuriuos nustačius, įmanoma santuokos paskelbimo niekine galimybė, pavyzdžiui, kai asmuo tuokiasi ne savo valia, o iš baimės, negalėdamas pasipriešinti išoriniam kitų spaudimui, kai asmuo paliestas ligos, kuri dezorganizuoja psichines funkcijas ir suardo asmenybės struktūrą (šizofrenija, paranoja, narkomanija ir kt.), kai tuokiamasi nusiteikus tęsti intymius santykius su trečiaisiais asmenimis, t. y. neprisiimant pareigos būti ištikimam, kai asmuo tuokiasi, turėdamas kitų tikslų ir t. t. Bažnytinės santuokos paskelbimo niekine procesas vykdomas Bažnytinio Teismo, kurio sprendimams apskųsti numatytos apeliacinė ir net kasacinė instancijos. Pagal Šventojo Sosto ir Lietuvos Respublikos sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų 13 straipsnio 2 dalį, apie Bažnytinio Tribunolo sprendimus dėl kanoninės santuokos pripažinimo niekine ir Bažnyčios Aukščiausios valdžios nutartis dėl santuokos ryšių nutraukimo privaloma informuoti kompetentingas Lietuvos Respublikos institucijas, siekiant sutvarkyti teises šio sprendimo pasekmes pagal Lietuvos Respublikos teisės aktus [9]. Remiantis Civilinio kodekso 3.305–306 straipsniais, civilinės metrikacijos įstaiga minėtais atvejais turėtų atitinkamai įforminti tokį santuokos pasibaigimą, kuris, savo ruožtu, sukels ir atitinkamas civilines teises pasekmes.

Apibendrinant galima pasakyti, jog sutuoktiniams pasirinkus bažnytinę santuoką, jos nutraukimui ar pripažinimui negaliojančia gali būti taikoma dvejopa jurisdikcija:

1. Pasaulietinė, vykdoma bendrosios kompetencijos teismų – tais atvejais, kai sutuoktiniai yra suinteresuoti nutraukti tik civilinį teisinį ryšį su iš to plaukiančiomis teisinėmis pasekmėmis;
2. Bažnytinė, vykdoma atitinkamų Bažnyčios institucijų, remiantis vidaus (kanonų) teisės normomis – šiuo atveju nutraukiami ne tik civiliniai teisiniai santykiai, bet ir kanonų teisės normomis reguliuojami santuokiniai ryšiai.

Bene pagrindinis šios, galima sakyti, radikalios pozicijos kritikų argumentas veikiausiai galėtų būti grindžiamas visų asmenų lygybės prieš įstatymą principu. Juk ir Konstitucija, ir daugelis tarptautinės teisės aktų, kurių laikytis yra įsipareigojusi Lietuva, vienareikšmiškai draudžia bet kokią asmenų teisių diskriminaciją, susijusią su skirtingos apimties teisių suteikimu lyties, socialinės padėties, tautinės ar religinės priklausomybės pagrindu. Tačiau ar iš tiesų bažnytinės santuokos nutraukimo ar pripažinimo negaliojančia klausimų sprendimui pripažįstant dvigubą jurisdikciją (bažnytinę ir pasaulietinę), tai galima laikyti minėtų principų pažeidimu? Ar tokiu atveju asmenys, pasirinkę civilinę santuoką, nepasijus „nuskriausti“? Antra vertus, ar taip nepasijus asmuo, kurio sutuoktinis kreipsis į bažnytinį teismą dėl bažnytinės santuokos pripažinimo niekine ar santuokinių ryšių nutraukimo ne civilinio kodekso, o bažnyčios vidaus (kanonų) teisės nustatytais pagrindais? Akivaizdu, jog atsakymas į šiuos klausimus visų pirma priklausys nuo visų asmenų lygybės prieš įstatymą (nediskriminavimo) principo bei pačios žmogaus teisių sampratos interpretacijos.

¹ Nesvarbu, ar valstybė bažnyčioje sudarytą santuoką nutrauktų ar ne, reikia nepamiršti kan. 1056, kuris kalba apie santuokos vienumą ir neišardomumą, ir kan. 1085, kuris perspėja, kad bažnytiškai sudaroma santuoka yra negaliojanti, jei yra ankstesnės santuokos ryšio kliūtis, todėl prieš sudarant kitą bažnytinę santuoką turi būti teisiškai konstatuotas minėtos kliūtės išnykimas.

Vadovaujantis pozityvistiniu požiūriu į žmogaus teises, jos suprantamos kaip kylančios iš valstybės¹, kuri savo nuožiūra jas žmogui suteikia, nustato apimtį, o panorėjusi gali jas savo nuožiūra susiaurinti ar likviduoti. Taigi visų asmenų lygybės prieš įstatymą, arba nediskriminavimo, principas suponuoja visų pirma valstybės pareigą suteikti (deklaruoti) visiems asmenims vienodas teises. Šių teisių realizavimas bei teisminė gynyba iš esmės yra tik mechaninis procesas, kuriam keliamas vienintelis reikalavimas – nenukrypti nuo jau iš anksto valstybės užprogramuoto vienintelio teisingo kelio. Tai reiškia, jog pats asmuo nėra savo „laimės kalvis“, o jo teisių apimtis iš esmės yra statiškas dalykas, nepriklausantis nuo jokių aplinkybių, tokių kaip suteiktų teisių įgyvendinimo būdas, priimti įsipareigojimai ir kt. Asmens teisę sudaryti bei nutraukti santuoką pripažinus valstybės suteikiamomis teisėmis, akivaizdu, jog ta pati valstybė per savo institucijas (teismus) privalo vienodai ginti šias teises realizuojančių asmenų teises. Grįžtant į nagrinėjamos problemos kontekstą, galima teigti, jog valstybei teisiškai pripažinus bažnytinę santuokos registraciją, t. y. ją teisinių pasekmių požiūriu prilyginus civilinei santuokai, papildomos jurisdikcijos pripažinimas tokios santuokos nutraukimo bei paskelbimo negaliojančia klausimams spręsti, pozityvistinės žmogaus teisių sampratos požiūriu kaip tik ir reikštų nevienodą asmens teisių traktavimą religinės priklausomybės pagrindu.

Tačiau vadovaujantis demokratine teisės samprata, žmogaus teises pripažįstančia veikia paties žmogaus nei valstybės „kūriniu“, o konkretaus asmens teisių apimtį siejančia su to asmens socialiniu aktyvumu bei priimtais įsipareigojimais, akivaizdu, jog sutuoktiniams sudarius bažnytinę santuoką, jų teises ir pareigas bei ginčų dėl jų vykdymo, pakeitimo ar nutraukimo tvarką be civilinės (šeimos) teisės normų reguliuoja ir atitinkamos bažnyčios vidaus (kanonų) teisės normos.

Demokratinė teisės samprata pripažįsta, jog pozityvioji teisė turi vienodai branginti ir saugoti visų asmenų teises, vienodai lemti jų įgyvendinimą, o pagrindiniu žmogaus teisių koncepcijos požymiu laikomas visų žmonių lygiateisiškumo pripažinimas. Tačiau tuo pačiu metu išskiriamos dvi lygiateisiškumo dimensijos: teisinė lygybė ir ekonominė lygybė. Teisinė lygybė – tai starto lygybė, tai teisių imtis savarankiškos veiklos lygybė, tuo tarpu ekonominė lygybė – finišo, arba veiklos rezultatų, lygybė. Orientuojantis į teisinę valstybę ir jos propaguojamas vertybes, pirmumą reikia teikti teisinei lygybei, skelbiančiai, kad žmonės teisių požiūriu lygūs tik startuodami, t. y. jiems leidžiama imtis bet kurios įstatymu neuždraustos veiklos, naudotis tuo pačiu teisiniu asmens teisių gynybos mechanizmu, jie atsakingi pagal tuos pačius įstatymus ir kita [10, p. 141]. Šios koncepcijos požiūriu, Konstitucijos 38 straipsnio 4 dalyje ir Civilinio kodekso 3.24 straipsnyje numatyta asmens teisė laisvai pasirinkti santuokos registracijos formą (bažnytinę ar civilinę) kaip tik laikytina teisinės lygybės principo, t. y. vienodo starto galimybės, įtvirtinimu įstatyme. Akivaizdu, jog sutuoktiniams pasirinkus bažnytinės santuokos sudarymo formą, preziumuojamas sutikimas, jog nuo pat tokios santuokos sudarymo momento jų santykius reguliuotų ne tik pasaulietinės teisės normos, bet ir atitinkamos religinės konfesijos kanonai. Taip pat akivaizdu, jog neigiant šią prezumpciją būtų paneigtas ir pats bažnytinės santuokos valstybinio pripažinimo tikslingumas.

Kadangi kanonų teisės normos nėra skirtos sureguliuoti visus galimus šeimos santykius, visiškai logiška, jog remiantis Civilinio kodekso 3.26 straipsniu, numatančiu, jog sudarę santuoką sutuoktiniai įgyja šioje knygoje numatytas teises ir pareigas, kanonų teisė veikia šalia pasaulietinės teisės normų. Taigi ne dėl kieno nors kito, o tik pačių sutuoktinių sudeirintos ir objektyviai išreikštos valios bažnytinė santuoka sukelia dvejopas pasekmes:

1. numatytas pasaulietinės teisės normų (visų pirma CK III knygoje „Šeimos teisė“);
2. numatytas atitinkamos konfesijos vidaus (kanonų) teisės normų (žr. kan. 1055–1165: Santuokinė teisė)².

¹ Bažnyčia žmogaus teises kildina iš prigimtinės, dieviškosios ir pozityviosios teisės, pastaroji negali prieštarauti dviems pirmosioms; kaip matome, pats priėjimas prie žmogaus teisių yra nevienodas, nors kalbame apie tuos pačius dalykus.

² Santuokos aktas yra sutikimas viešai ir leistinai pareikštas dviejų juridiškai veiksnių asmenų, kurio jokia žmogiška galia negali pakeisti (kan. 1057); katalikų santuoka, nors tik viena šalis būtų pakrikštyta, tvarkoma ne tik dieviškos, bet ir kanonų teisės, išlaikant civilinės valdžios kompetenciją, kiek tai liečia grynai civilinius santuokos padarinius (kan. 1059).

Jei žmonės pasirenka santuoką bažnyčioje, jie pirmiausia pasirenka būtent bažnytinės normas, o tik paskui eina į civilinės metrikacijos įstaigą, kitaip jie darytų priešingai. Taigi valstybė pripažindama autonomišką, juridinę ir prigimtinę Bažnyčios kompetenciją turėtų taip pat pripažinti ir jos santuokinę bei procesinę teisę [11, p. 628].

Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 7 straipsnyje yra nurodyta, kad religinės bendruomenės nevykdo valstybės funkcijų, o valstybė nevykdo religinių bendruomenių ir bendrijų funkcijų¹. Šio straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad religinės bendruomenės ir bendrijos turi teisę laisvai organizuotis pagal savo hierarchinę ir institucinę struktūrą, vidaus gyvenimą tvarkyti savarankiškai pagal savo kanonus, statutus bei kitas normas [4]. Taigi jei Katalikų Bažnyčios kanonai nustato savarankiškus bažnytinės santuokos pabaigos pagrindus bei tvarką, darytina išvada, jog sutuoktiniai, sudarę tokią santuoką, įgyja teisę spręsti šiuos klausimus ne tik pasaulietinėse, bet ir bažnytinėse teisminėse institucijose². Todėl bažnytinio teismo jurisdikcijos pripažinimas traktuotinas ne kaip asmenų teisių diskriminavimas išpažįstamos religijos pagrindu, o kaip pačių sutuoktinių suderintos ir objektyviai išreikštos valios gerbimas.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įteisinus bažnytinę santuokos registraciją, o 1994 m. balandžio 21 d. Konstitucinio Teismo nutarimu pripažinus ją savarankiška santuokos sudarymo forma, visoms po Konstitucijos įsigaliojimo sudarytoms bažnytinėms santuokoms suteikiama tokia pati teisinė reikšmė, kaip ir civilinės metrikacijos įstaigoje sudarytoms santuokoms.

2. Civilinio kodekso 3.24 straipsnyje numatytos bažnytinės (konfesinės) santuokos teisinio pripažinimo sąlygos vertintinos teigiamai, nes atspindi visų asmenų lygybės prieš įstatymą principą bei užkertą kelią galimam santuokos sudarymo sąlygų pažeidimui.

3. Svarstyta Civilinio kodekso 3.304 straipsnio 1 dalis, įpareigojanti atitinkamas konfesijas imtis aktyvių veiksmų, įtraukiant jose sudarytas santuokas į valstybinę apskaitą. Atsižvelgiant į tai, jog santuokos teisinėmis pasekmėmis visų pirma yra suinteresuoti patys sutuoktiniai, ši pareiga įstatyme turėtų būti nustatyta būtent jiems.

4. Svarstyta ir Civilinio kodekso 3.304 straipsnio 2 ir 3 dalys, nustatančios skirtingą santuokos įsigaliojimo momentą, atsižvelgiant į jų įtraukimo į valstybinę apskaitą laiką. Tikslinga nustatyti konkretų ir vieningą tokios santuokos įsigaliojimo momentą.

5. Bažnytinė santuoka dėl jos įtraukimo į valstybinę apskaitą nepraranda savo autentiškos teisinės prigimties. Sudarytos bažnytinės santuokos teisinė registracija (įtraukimas į valstybinę apskaitą) civilinės metrikacijos įstaigoje – tai tik įstatymo reikalaujamos formos suteikimas turint tikslą sukelti atitinkamas teises pasekmes.

6. Tinkamai sudaryta bažnytinė (konfesinė) santuoka sukelia analogiškas teises pasekmes kaip ir civilinė santuoka. Tačiau be pasaulietinės teisės normų jai taikomas ir atitinkamos konfesijos kanonų teisės normos.

7. Demokratinės teisės sampratos požiūriu, bažnytinės santuokos nutraukimo bei jos pripažinimo negaliojančia klausimų jurisdikcija turėtų būti platesnė negu civilinės santuokos atveju. Tai laikytina ne asmens teisių diskriminavimu religinės priklausomybės pagrindu, o pagarba sutuoktinių suderintai ir objektyviai išreikštai asmeninei valiai, nes sutuoktiniai, pasirinkę bažnytinę santuoką, atitinkamai pasirenka iš to išplaukiančias ir Bažnyčios vidaus (kanonų) teisėje pripažįstamas santuokos pabaigos pagrindus bei procedūras. Antra vertus, nesant aiškių ir autentiškų tarptautinės sutarties dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Lietuvos valstybės teisinių aspektų interpretacijos, šiandien sunku galutinai pasakyti, kiek yra kompetentingi civiliniai ir kiek bažnytiniai teismai. Žinant, kad yra sudaryta abipusė Lietuvos valstybės atstovų ir Lietuvos Vyskupų Konferencijos komisija tarptautinei sutarčiai dėl Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų įgyvendinti, reikia tikėtis, jog visi neaiškumai, kylantys įgyvendinant naująjį Civilinį kodeksą ir tarptautinę sutartį, bus išspręsti.

¹ Taip pat žr. Kan. 1057, 1059.

² „Pakrikštytųjų santuokinės bylos remiantis savąja teise yra priskiriamos bažnytiniam teisėjui“ (kan. 1671).

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1996.
2. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 12 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso 6 straipsnio antrosios dalies, 11 straipsnio ir 12 straipsnio antrosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai” // Valstybės žinios. 1994. Nr. 31–562.
3. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74–2262.
4. **Lietuvos Respublikos** religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 89–1985.
5. **Lietuvos Respublikos** Seimo Teisės departamento 2000 m. kovo 27 d. išvada Nr. 2271 dėl Civilinio kodekso projekto (trečiosios knygos), www.lrs.lt
6. **Lietuvos Respublikos** Vyriausybės ir Lietuvos Vyskupų konferencijos laikinas susitarimas „Dėl Katalikų Bažnyčios nustatyta tvarka sudarytų santuokų įtraukimo į valstybinę apskaitą”. – Vilnius, 2001.
7. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2000 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K–3–462/2000. www.lat.lt
8. **Homer H., Clark Jr.** The law of domestic relations in the United States. – St. Paul: West publishing co., 1988.
9. **Šventojo** Sosto ir Lietuvos Respublikos sutartis dėl santykių tarp Katalikų Bažnyčios ir Valstybės teisinių aspektų // Valstybės žinios. 2000. Nr. 67–2014.
10. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.
11. **Pinto P. V.** Commento al Codice di Diritto Canonico. – Citta del Vaticano, 2001.
12. **Codice** di diritto Canonico. – Roma, 1984.
13. **Mantuano G.** Rilevanza civile del matrimonio religioso. Negli Stati dell’ Unione Europea, Università degli studi di Macerata, 1997.
14. **Chiappetta L.** Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico–pastorale. Vol. I–III. – Roma, 1999 (2– as leid.).
15. **Dalla Valle P. ir kt.** Separazione, divorzio, annullamento del matrimonio. – Torino, 1999.

The Overview of Recognizing Church Marriage

Dr. Assoc. Prof. Kazys Meilius
Doctoral Candidate Gediminas Sagatys

Law University of Lithuania

SUMMARY

The church marriage in Lithuania has deep historical traditions. After re-establishment of independence it was legally recognized by the Lithuanian Constitution, which indicates, that the state recognizes the church marriage as well. But it was only nine years after, when a new law was promulgated to detail the procedure of realization of this statement. The process of inclusion into state official register, legal consequences and other important questions are regulated in the third section of the new civil code „Family Law”. In spite of this, the conception „church marriage” itself was extended, acknowledging the marriage made in state recognized religion institutions as well. Taking into consideration that the marriage is still registered in both institutions the Church and Civil Registry Institution, the purpose of this article is to develop the criteria of determination of the two types of the marriages. The question arises then, if courts should consider the legal consequences of both civil and church marriages as equal. According to the authors’ opinion, while deciding on the

church marriage the spouses commit themselves to observe both state laws (especially family law) and the canons of the corresponding religion organizations. The article aims to prove, that suits for invalidation of the church marriage and divorce are in charge of the Church Court as well as in the civil court.

